

Z pokladnice tradície: Pôstny liturgický odev

Karol Gazdík

3. marca 2023 ✝ Cirkev História ✝ Liturgia

22. februára sme Popolcovou stredou začali obdobie Veľkého pôstu. Táto skutočnosť ma motivovala k napísaniu pár zaujímavostí zo sveta liturgických *paramentov* (z latinského *paramentum* – ozdoba), čo je súhrnné označenie pre textílie používané pri liturgii. Nemyslím si, že je momentálne nutné predstavovať jednotlivé liturgické odevy. Väčšinu z nich poznáme a znalejší ovládajú aj ich bohatú symboliku. Pokiaľ nie, je vhodné siahnuť aspoň na predkoncilové Radlinského *Nábožné výlevy* alebo *Výklad Najdrahšej obety Omši svätej* od ctihodného Martina z Kochemu, OFMCap. Tam by ste odpovede určite našli.

No pre stručné zopakovanie, liturgické *paramenty* zahŕňajú hlavne súbor odevov určených na slávenie sv. omše a to: *humérál*, *alba*, *cingulum*, *manipul* na ľavé zápästie, *štóla*, *ornát* (*kazula*), pre subdiakona *tunicella* a diakona *dalmatika*. Okrem toho aj *antependium* v čele oltára, oltárne plachty, kalichové *vélum* a *burza*, *gremiál* či biskupská *mitra* (*infula*), to všetko patrí medzi *paramenty*, no z hľadiska tohto článku to tentoraz nie je dôležité.

„Strihové“ pôstne odlišnosti - *planeta plicata*

Vyššie spomenuté súčasti liturgických *paramentov* určite mnohí čitatelia poznajú. No pojem *planeta plicata* už taký samozrejмый nie je, hoci posledné roky zažíva počas pôstneho obdobia svoju „renesanciu“. Ide o liturgickú sadu v pôstnom kajúcnom období (v čiernej farbe na Veľký piatok), ktorá neužíva *dalmatiku* pre diakona a *tunicellu* pre subdiakona, avšak oboje nahrádza zloženým alebo skrátaným *ornátom* v jeho prednej časti – aby nebola strihom vyjadrená symbolická plnosť kňazského svätenia. U diakona môžeme pozorovať okrem skrátaného *ornátu* (*planeta plicata*) aj zložený *ornát* vo forme širokej šerpy, z ktorej sa vyvinula *stola latior*, v preklade široká *štóla*. Nejde však o náhradu bežnej diakonskej *štóly*. Tá je totiž stále prítomná pod *stola latior*, ktorá sa na ňu oblieka. Diakon si v stanovených častiach sv. omše, pri výkone svojich úloh, prezlieka *planetu plicatu* za *stolu latior*.

Liturgická sada zahŕňajúca *planetu plicatu* a *stolu latior* – obe krajčírsky upravené.

zdroj: FSSP farnosť SS. Trinità dei Pellegrini v Ríme

Spôsob používania tohto pôstneho liturgického oblečenia opisuje Charles Augustine, OSB vo svojej knihe *Liturgický zákon*. Na strane 54 sa dočítame: „*Diakon a subdiakon niekedy nosia zložený ornát (planeta plicata)... ... diakon sa pred evanjeliom vzdá zloženého ornátu a vezme si ho späť po poslednej ablúcii. Celý ten čas nosí cez (diakonskú) štólu širokú štólu. Subdiakon počas čítania epištoly odloží planeta plicata a pokračuje v nej po pobožkaní ruky celebranta.*“

Shawn Tribe na stránkach *Liturgical Arts Journal* píše, odvolávajúc sa na niektorých historikov, že *ornát* bol pôvodne odvodený z bežnej formy civilného odevu v Rímskej ríši. V určitom okamihu, možno v 6. storočí, sa ornát stal zásadne cirkevným odevom, avšak stále nie výlučne kňazským. Archdale Arthur King uvádza, že v niektorých cirkevných oblastiach nosili akolyti ornáty až do 11. storočia. Liturgista karolínskej éry Amalarius zaznamenáva toto obecné použitie *ornátu* v *Liber Officialis*, kde komentuje: „*Asistencia vyzlieka svoje ornáty, keď vykonáva prácu lektora alebo kantora... Lektor alebo kantor pri svojej individuálnej službe nosí albu bez ornátu...*“ V tomto možno pozorovať genézu súčasného zloženého alebo skráteného *ornátu* – *planeta plicata*.

Použitie čiernej *planeta plicata* so zloženou prednou stranou a *stola latior* v podobe zloženého *ornátu*. Fotka je z obradov Veľkého piatku (*Feria Sexta in Parasceve*) v Prahe na Karlově.

zdroj: Jakub Riha, „Tradiční liturgie v Praze“

Použitie *planeta plicata* v čase adventu.

zdroj: ICRSS Brusel – *Eglise du Couvent Sainte Anne Watermael-Boitsfort*

Skladané *ornáty* boli teda všeobecne používané v západných liturgických obradoch až na pár výnimiek či variácií. Zaujímavý je tiež fakt, že diakon v starom kartuziánskom obrade nenosil *dalmatiku* vôbec, miesto nej nosil tzv. *cuculla ecclesiastica*. Jedným dychom ku kartuziánom ešte dodávam, čo som popravde dlho netušil, že v ich starej liturgii neexistuje subdiakon.

Forma zloženia prednej časti *ornátu* sa v priebehu histórie menila. V niektorých prípadoch bola predná časť jednoducho „odrezaná“ alebo len sčasti skrátaná, zatiaľ čo v iných prípadoch bola predná časť skutočne zložená prehnutím a zafixovaním, napríklad stužkami. Skoršie stredoveké formy *planeta plicata* inklinovali k reálnemu prehýbaniu časti gotického *ornátu*, no nie priamo jeho prednej časti, ale skôr vyhrňajúc ho po stranách až po plecia. A nakoľko sa *ornáty* postupom času vývojovo zmenšovali a ich predná časť sa už dala ľahšie prehnúť, začali sa na neskorších *ornátoch* barokového strihu (tzv. husličky) predné časti jednoducho „odstrihávať“ a skracovať do rôznych podôb už počas šitia.

Formy zloženia prednej časti ornátu: 1. predná časť zložená z vonkajšej strany a pripevnená pomocou stužiek, *planeta plicata* zo súpravy zo 17. storočia; 2. predná časť v „rezanej“ podobe, *planeta plicata* zo sady pápeža Urbana VIII. so známymi heraldickými včelami patriacimi rodu Barberini.

zdroje: liturgicalartsjournal.com a *Il Papa e le sue vesti*

Čierne skladané *ornáty* a široká *štóla* sa prestali v rímskej liturgii Veľkého piatku používať po úpravách Veľkého týždňa v roku 1955 za pápeža Pia XII. Fialové skladané *ornáty* a široká *štóla* prežili kúsok dlhšie, no ich koniec nastal tiež a to po rubrikálnych revíziách pápeža sv. Jána XXIII. v roku 1960. Odvtedy sa už v rímskej liturgii nepoužívali.

Farebné pôstne vyjadrenie

Súčasná *Všeobecná smernica rímskeho misála* sa o liturgickej farbe zmieňuje, že ide o farbu bohoslužobných rúch a výzdoby chrámu v jednotlivých obdobiach alebo slávnostiach v rámci liturgického roka. Rozdielnosť farieb má aj navonok umocňovať povahu liturgických slávení ako aj zmysel kresťanského života.

Za súčasných päť liturgických farieb – biela, červená, zelená, fialová a čierna – vďačíme pápežovi Inocentovi III., ktorý okolo roku 1200 svojím spisom *De sacro altaris mysterio libri sex* stanovil kánon liturgických farieb, no stále však nie celkom dodržiavaný. „Farebný kánon“ následne potvrdil Tridentský koncil a záväzne zaviedol svojím misálom pápež Pius V. v roku 1570. Popri piatich liturgických farbách sa (už v Inocentovej dobe) používa aj zlatá a modrá farba. Zaujímavou je farba ružová, ktorá sa oblieka len dvakrát v roku – na tretiu adventnú (*Gaudete*) a štvrtú pôstnu nedeľu (*Laetare*). Tvorí akýsi prechod medzi fialovou a bielou.

Z hľadiska tohto článku nás však zaujíma farba fialová. Fialová vraj nie je farbou, ktorá by na ľudí pôsobila komfortne; dočítal som sa na jednej módnjej stránke. A o to práve v pôste ide. Fialová totiž liturgicky vyjadruje „poníženosť, skrúšenosť a kajúci smútok, a to preto, že sa podobá popolu, ktorým si kajúci za starodávna hlavy svoje posypovali; z tej príčiny užíva sa v advente a vo veľkom pôste, ďalej na krížové dni a na štyri suché dni alebo kántry, lebo dni tieto sú k pokániu ustanovené...“, píše vo svojej knihe *Liturgika čili Vysvetľovanie obradov rímsko-katolíckej Cirkvi pre katolícku školskú mládež* z roku 1866 profesor náboženstva z banskobystričského katolíckeho gymnázia Anton Cebecauer.

Antonín Podlaha vo svojej *Katolíckej liturgike* z roku 1911 hovorí o fialovej aj ako o šedomodrej, teda farbe popola. Bežný používaný odtieň fialovej však farbu popola popravde veľmi nepripomína. Možno preto zašiel Lyonský obrad (*ritus Lugdunensis*) ešte ďalej a používa v čase pôstu, teda počnúc Popolcovou stredou do Zeleného štvrtka, *paramenty* v popolavej až v popolavo šedej farbe, čím oku veriaceho ľudu popol – symbol bolesti a smútku, ale aj pokánia a ľútosti – ešte viac sprítomňuje. Zvláštna to prax oproti tradičnej kajúcej fialovej. No práve tento zvyk je vhodne pripomínajúci bohatú rozmanitosť historických liturgických tradícií latinského obradu.

Paramenty v popolavej farbe počas sv. omše v pôstnom čase. Všimnite si aj absenciu kvetov, či inej výzdoby oltára.

zdroj: FSSP farnosť Lyon

Fialová kajúcna farba sa však v Cirkvi netýka len liturgických textílií. Recyklujúc poznatky, ktoré som pre Christianitas.sk už publikoval v seriáli o protokolárnych odevoch kléru, musím pripomenúť, že fialová ako tmavý purpur nahrádza v čase smútku a kajúcnych dní (advent, pôst či zádušná omša) sýtočervenú farbu kardinálskych chórových šiat, a to aj v prípade vlečky *cappa magna*. Prax kardinálskej „kajúcej fialovej“ začala udalosťou v roku 1513, kedy pred pápeža Leva X. kajúčne predstúpili dvaja kardináli („vo fialovom“) žiadajúci ho o odpustenie ich prehrešku a sňatie exkomunikácie.

J. Em. Raymond Leo kardinál Burke s fialovou „kajúcnou“ *cappou magnou* v *Séminaire de Gricigliano*.

zdroj: ICRSS

Titulný obrázok – planeta plicata v pôstnom čase, zdroj: Rebecca Keane, Farnosť St Mary Moorfields v Londýne

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/z-pokladnice-tradicie-postny-liturgicky-odev/>